

Meän kielen sanakirja. I: Tornedalsfinska - Standardfinska - Svenska. II: Svenska - Tornedalsfinska. Redigering: Matti Kenttä & Erling Wande. Kaamos, Luleå 1992. 241 pp. ISBN 91-87410-09-5

In Zweden zijn van oudsher twee gebieden geweest, waar Fins werd

gesproken. Het ene in de bossen van Värmland waarheen inwoners van Midden-Finland in het begin van de 17e eeuw emigreerden. Deze taalgroep is in de eerste helft van onze eeuw uitgestorven. Het andere gebied werd na de oorlog tussen Zweden en Rusland in 1808-1809 gevormd toen bij de vrede van Fredrikshamn de grens langs de Tornerivier en de Muoniorivier getrokken werd. Aan beide zijden van de rivieren werd al vanaf de vroege Middeleeuwen Fins gesproken zodat de nieuwe grens - hoe natuurlijk overigens - geen taalgrens was. Mensen die in de 19e eeuw vanuit andere gedeelten van Zweden naar Tornedalen kwamen probeerden Fins te leren. Lars Levi Laestadius bijvoorbeeld, die in 1826 dominee in Karesuando werd, sprak behalve Zweeds al Samisch (Laps), maar hij leerde ook nog Fins, omdat de meeste inwoners van Karesuando Fins spraken. In 1889 verscheen het eerste leerboek annex woordenlijst van deze taalvorm, geschreven door Johan Waara uit Tornedalen. Het eerste echte woordenboek zag pas ruim honderd jaar later het daglicht, toen in 1992 *Meän kielen sanakirja* ('Het woordenboek van onze taal') verscheen. De redacteurs van dit woordenboek zijn schoolinspecteur Matti Kenttä en prof. Erling Wande, hoogleraar Finse taal aan de universiteit van Stockholm.

In het voorwoord van dit woordenboek wordt beschreven, hoe in Tornedalen in 1890 - een jaar na het verschijnen van het boek van Waara - de eerste uitsluitend Zweedstalige staatsscholen werden opgericht. De daaruit voortvloeiende invloed wordt als volgt beschreven: "De helsvenska skolorna innebar introducerandet av en försvenskningsspolitik, som fick en avgörande betydelse för den skolpolitiska utvecklingen i Tornedalen och därigenom också fick konsekvenser för den tornedalska ursprungsbefolkningens inställning till sitt finska modersmål ända fram till våra dagar. Den negativa inställning som härigenom skapades gentemot modersmålet är än i dag inte helt övervunnen, men attityderna har inom stora delar av befolkningen kraftigt förändrats." De verandering vindt eigenlijk aan het eind van de 70er jaren plaats, toen er in Tornedalen mogelijk onder invloed van de "tijdgeest" een opwaardering kwam van de eigen culturele identiteit. Sindsdien is de waarde van de moedertaal naast het Zweeds gestegen: "Den tornedalska tvåspråkigheten och bikulturalismen ses inte längre som en stigmatiserande brist utan som en personlig och sällskapsmässig tillgång." In het onderwijs werd het in stand houden van de tweetaligheid in Tornedalen als een doelstelling gezien. De

gesproken taal, die uit de Noordfinse dialecten is voortgekomen, was echter ver van het Standaardfins afgegroeid. De Finse schrijftaal kon niet als schrijftaal in Tornedalen gebruikt worden. Het was nodig om een eigen schrijftaal te ontwikkelen; zo ontstond *meän kieli* 'onze taal', die zijn neerslag gevonden heeft in het woordenboek.

Het woordenboek, dat ongeveer 10 000 Finse woorden uit Tornedalen bevat, is tweedelig. De trefwoorden in het eerste deel zijn Tornedalfins (hier: Tofi), in het tweede deel Zweeds. Achter de trefwoorden in het eerste deel wordt eerst de Standaardfinse (hier: Stfi) vertaling gegeven, dan de Zweedse, bijv. *lahata* 'teurastaa; slakta'. Een eventuele variant van het Tofi woord is tussen haakjes na het trefwoord aangegeven: *tehjä* (*tehä*) 'tehdä; göra'. Indien de vorm en de betekenis in het Tofi en in Stfi gelijk zijn, wordt het Stfi woord niet vermeld: *kirja* 'bok'. In het tweede deel wordt na het Zweedse trefwoord slechts het Tofi woord of woorden genoemd: *kniv* 'puukko, veitti'. Aangezien het woordenboek vooral voor de bevolking van Tornedalen en in het bijzonder voor de plaatselijke scholen bedoeld is, is de tweetaligheid (Tofi, Zweeds) een prioriteit. Bij de drietaligheid van het eerste deel is ook aan de burens aan de andere kant van de grens gedacht: "Vi hoppas också att den ska ha betydelse för det kulturella samarbetet och bidra till att stärka den kulturella samhörighetskänslan över gränsen i Tornedalen."

Het Finse dialect dat aan de Finse kant van de Tornerivier gesproken wordt wijkt niet zo veel af van het Tofi. Er zijn echter in het Tofi veel nieuwe leenwoorden uit het Zweeds, die niet in Finland voorkomen. Vaak zijn het termen, waarvoor in Finse dialecten Stfi woorden gebruikt worden, bijv. *anpyyti* 'tarjous; anbud', *komyyni* 'kunta; kommun', *kontrahti* 'sopimus; kontrakt', *yniversiteetti* 'yliopisto; universitet'. Uit deze woorden blijkt, hoe Zweedse woorden - al eeuwen lang - bij het lenen in het Fins aangepast zijn: een Zweedse woord dat op een consonant eindigt krijgt in het Fins een *-i* toegevoegd. Vergelijkbare oudere leenwoorden, die in het Stfi bekend zijn, komen ook in *meän kieli* veelvuldig voor: *kaappi* 'skåp', *kivääri* 'gevär', *kokki* 'kock', *luhti* 'loft', *pele* 'spel', *portti* 'port', *tulkki* 'tolk', *ämpäri* 'hink, ämbar, span' enz. Soms wijkt het Tofi woord enigzins af van het Stfi: *kryyni* 'ryyni; gryn', *puumi* 'puomi (purjeen); segelbom', *tansi* 'tanssi; dans'.

Deze voorbeelden laten ook duidelijk bepaalde fonotactische aanpassingen zien, bijv. de substitutie van de Zweedse consonanten *b, d, g* door *p, t,*

k in de anlaut en in de inlaut. Dit geldt zowel voor de oudere leenwoorden (ook in het Stfi) als voor nieuwere termen, bijv. *tiapeettikkeri* (*diabeetikkeri*) 'diabetiker', vgl. Stfi *diabeetikko*. Slechts enkele trefwoorden in het eerste deel beginnen met de consonanten *b, d, g*; na een dergelijk trefwoord geeft men regelmatig tussen haakjes een andere variant aan, bijv. *banaani* (*panaani*) 'banan', *disketti* (*tisketti*) 'levyke; diskett', *grilli* (*krilli*) 'grill'; echter *generaali* (*jeneraali*) 'general', vgl. Stfi *kenraali*. Anders dan in het Stfi en in Finse dialecten in Finland komt de *f* veel vaker voor: *fanki* 'vanki fänge', *fiilata* 'viilata; fila', *frahti* 'rahti; frakt' enz., soms ook naast *h*: *fulmahti* (*hulmahti*) 'valtakitja; fullmakt', *funteerata* (*hunteerata*) 'ajatella; fundera'. Een dergelijke variatie kan ook voorkomen in een woord dat aanvankelijk met een *h* begon: *hyyry* (*fyry*) 'vuokra; hyra'. Hetzelfde gebeurt ook in de inlaut in een inheems woord: *kiefua* (*kiehua*) 'kiehua; koka'. Opvallend bij al deze woorden is dezelfde fonetische omgeving: *f~h* voor een *u* of een *y* (de enige door mij gevonden uitzondering op deze regel is het woord *hapriiki* (*fabriiki*) 'tehdas; fabrik').

Naast het Zweeds hebben ook de naburige Samische dialecten eeuwenlang invloed op het Tofi gehad en daardoor bevat de Tofi woordenschat ook veel Samische leenwoorden. Veel van deze woorden hebben op de een of andere manier met de natuur te maken, bijv. *aihki* 'vanha petäjä, jättipetäjä; gammal fura, jättefura', *auhto* 'sank granskog', *jänkkä* 'suo, jänkä; myr, kärr', *kuosto* 'puoleksi kuivunut honka; halvtorr fura', *kuotko* 'laakso; dal', *lompolo* 'järvi; tjärn, sjö' *marasto* 'kuiva maa; torrmark', *muotka* 'landtunga', *niva* 'strömdrag, fors (liten fors)', *pahta* 'klippväg', *panne* 'paanne; svallis', *pounu* 'mosstuva', *tieva* 'harju; ås'. De meeste van deze woorden kent men ook in de dialecten van Noord-Finland.

In het Tofi woordenboek komen ook oude inheemse woorden voor, die slechts of hoofdzakelijk in het Tofi bewaard zijn gebleven. Dit ligt waarschijnlijk aan het feit, dat de invloed van het Stfi op het Tofi beperkt is gebleven. Zo'n woord is *ehontähti* 'iltatähti; aftonstjärna'; evenals het morfologisch conservatieve woord *ehtava* 'iltanen; kvällsmål', vgl. *ehtoolinen* 'ilta-ateria; kvällsmat, (sent) eftermiddagsmål', *ehtoolinen* ook: 'ehtoollinen; nattvard'. In het Tofi is het woord *seppä* zowel substantief als adjectief: *seppä* 'smed', *seppä* 'nerokas, mestarillinen; skicklig, bra på, smart'. Dit adjectief is in het Stfi onbekend en ook in de Finse dialecten in Finland uiterst zeldzaam. In het eerste Finstalige Nieuwe Testament (1548) komt het echter wel twee keer voor: *sepesti* (in beide gevallen staat

in de Zweedse bijbel van 1541 *mesterligha*). Dit zijn maar een paar voorbeelden, die aantonen dat dit woordenboek dus een nuttig hulpmiddel kan zijn voor de onderzoeker van de Finse woordenschat.

In het woordenboek zijn naast frequente woorden ook specifiekere woorden voor verschillende soorten gebruikers opgenomen. Religieuze termen, zoals *persmooli* 'kysymys (usk); spörmäl (katekes)', *rukkuukset* (*rukoukset*) 'rukoukset, rukouskokous; bönemöte', *Sionin laulut* 'Sions sånger' [in het Stfi: *Siionin*, niet *Sionin*], evenals woorden en uitdrukkingen die door jongeren gebruikt worden, bijv. *poppi* 'popmusiikki; pop', *yimmärys kom hit !* 'kom fram, förståndet mitt !'(s.v. *yimmärys* 'ymmärrys; förståelse, förstånd'), of slangwoorden, bijv. *löikkö* 'luutnantti; löjtnant' en *pollari* 'poliisi; polis'. De betekenissen van de trefwoorden zijn beknopt maar geven blijk van deskundigheid van de redacteurs. Bij een paar woorden moet men constateren, dat het woord in het Tofi niet dezelfde betekenis heeft als in het Stfi ook al wordt dat in het woordenboek gesuggereerd, bijv. *armas* 'vänlig, fager, skär' (Tofi) betekent in het Stfi 'kär, älskad'; *uhata* 'hota, offra' (Tofi), in het Stfi slechts 'hota', vgl. Stfi *uhrata* 'offra', in het Tofi 'svära', deze betekenis komt ook in sommige dialecten van Finland voor (ook *uhrata* is een Zweeds leenwoord).

Meän kielen sanakirja is een belangrijk boek voor de Tofi sprekende bevolking van Tornedalen. Het is ook bedoeld voor de discussie over het verder ontwikkelen van het Tofi of zoals de redacteurs dat in het voorwoord stellen: "Ordboken får ses som ett första försök att registrera ett grundläggande ordförråd och inte som ett anspråk på kodifiering av något som skulle kunna anses vara en generell tornedalsk norm."

Osmo Nikkilä, Rijksuniversiteit Groningen